

Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt

*Vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland
in de achttiende en negentiende eeuw*

Lotte Jensen

Hilversum: Verloren, 2001

304 blz., € 22,50

Toegegeven, het is een tijdje geleden, maar ooit heb ik het zelf nog geprobeerd: een boek te lezen terwijl ik zat te breien. Het leek mij een ideale manier om meer dan 24 uur in een etmaal te krijgen. Uit het proefschrift van Lotte Jensen begrijp ik nu dat ik me hiermee liet kennen als een exponent van een inmiddels achterhaalde burgerlijke cultuur die ledigheid veroordeelde en de tijdrovende bezigheid van het lezen met de huiselijke plichten van vrouwen probeerde te verzoenen. Wat een deceptie! Gelukkig zou ik kort daarna vrouwenstudies ontdekken...

Die vaardigheid van tegelijkertijd te lezen én te handwerken mag overigens symbolisch heten voor het onderwerp van Jensens boek en staat dan ook niet voor niets op de omslag afgebeeld. Jensen onderzocht de ontwikkeling van Nederlandse vrouwentijdschriften in de vroege periode (tussen circa 1780 en 1870) voordat het feminisme volgens de gangbare historiografie in Nederland voet aan de grond kreeg. Vrouwentijdschriften stonden in deze periode dan ook in het teken van een huiselijkheidsideologie waarin vrouwen vooral als moeders en echtgenotes aangesproken werden. De pagina's werden overwegend gevuld met handwerkpatronen, mode, verantwoorde lectuur en morele adviezen voor de huis-

vrouw. De centrale these van Jensen is dat een flink aantal van deze tijdschriften daarnaast ook een radicaal potentieel had, dat tot nu toe onopgemerkt is gebleven. Niet alleen riepen redactrices hun lezeressen op om zelf eens de pen ter hand te nemen en zich tot schrijfster te ontwikkelen, maar ook stimuleerden zij hen om het huis te verlaten en als lid van pas opgerichte liefdadigheidsverenigingen vrouwelijke gevangenen en armen te bezoeken. Deze vorm van religieus geïnspireerd vrouwelijk activisme zou – en hiermee sluit Jensen aan bij eerder werk van Van Drenth, De Haan, en Van der Heide (1999; 1997) – als de start moeten worden gezien van de vrouwenbeweging in Nederland. Zelfs het deugdzame handwerken had een emancipatoire potentie; daarmee konden ongehuwde burgerdames in geval van nood zelfstandig hun brood verdienen. In andere gevallen kon het geld gebruikt worden om minder bedeelden te helpen of, in tijden van oorlog, het geliefde vaderland financieel te steunen.

Met haar herwaardering van activiteiten en publicaties voor en door vrouwen past de studie van Jensen in een oude en respectabele traditie van vrouwengeschiedschrijving, de zogeheten *herstory* die in de jaren zeventig als noodzakelijke correctie op de *history* op poten werd gezet. Binnen de Nederlandse historische letterkunde is dit vandaag de dag nog steeds de dominante benadering. Genderanalyses vinden binnen deze discipline opvallend moeizaam ingang. Tekenend is

dat in Jensens boek de woorden gender of sekse als Nederlandse vertaling daarvan slechts sporadisch voorkomen. In plaats daarvan schrijft de auteur nog bij voorkeur over vrouwbeelden of ideaalbeelden van vrouwelijkheid. In de inleiding rept ze wel van vrouwelijke identiteiten maar daar wordt later niet meer op teruggekomen. Dat ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid niet alleen vormend zijn voor de verhoudingen tussen mannen en vrouwen maar dat sekse als symbolische categorie ook op andere manieren de werkelijkheid structureert, is een inzicht dat in dit boek weinig aan bod komt.

Desondanks is *Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt* geslaagd te noemen. Het is helder opgezet, duidelijk over de noodzakelijke beperkingen en uitgangspunten, en genuanceerd in de uitwerking. Door zich te concentreren op twee samenhangende en voor dit bronnenmateriaal goed gekozen thema's, namelijk vrouwelijk schrijverschap en vrouwenemancipatie, weet Jensen haar boek een sterke rode draad te geven en haar these over het radicaal potentieel van de vroege vrouwentijdschriften overtuigend te onderbouwen.

Jensens grootste talent is misschien wel het oppikken van interessante discussies en theses uit andere recente studies en die toe te passen op haar eigen materiaal. Ik noemde al het werk van Van Drenth, De Haan en Van der Heide. Het idee dat vroege vrouwentijdschriften niet alleen als repressieve media fungeerden maar ook ruimte boden voor radicalere impulsen in nieuwe richtingen, ontleent Jensen aan buitenlandse onderzoekers als Beetham (1996) en Weckel (1998). Een ander begrip dat een grote rol speelt in Jensens boek is het literaire vrouwenennetwerk. Ook dit is een begrip dat al enige tijd in de feministische literatuurgeschiedschrijving rondzingt en in ons land onder andere door Van Dijk (1996) en De Jeu (2000) als uitgangspunt voor onderzoek wordt genomen. Met Van Dijk als co-promotor ontkomt Jensen er niet aan juist

de internationale context van inspirerende collega-schrijfsters in het buitenland als vernieuwend element voor haar onderzoek naar voren te schuiven. Het zou onder andere aan contacten met buitenlandse auteurs te danken zijn geweest dat in de Nederlandse vrouwentijdschriften al vroeg emancipatoire geluiden te horen waren, nog voordat in ons land sprake was van een echte vrouwenbeweging. Om deze stelling kracht bij te zetten, moet Jensen het 'netwerk'-begrip echter wel een flink stuk oprekken, want reëel contact middels briefwisselingen of ontmoetingen bestond er slechts met een enkele Duitse schrijfster. Jensen spreekt daarom in navolging van McFadden (1999) over 'virtuele' vrouwenennetwerken, waarbij het op de hoogte zijn van elkaars bestaan en ideeën al voldoende is om van een netwerk te spreken. Aanvullend onderzoek zou de bewijsvoering voor zo'n internationaal netwerk rondom de Nederlandse vrouwentijdschriften verder moeten versterken, zoals de auteur zelf ook aangeeft. Overtuigender is ze in haar verhaal over een historisch netwerk van 'feministische' journalistes in Nederland zelf, en wel reeds in de tijd van de Bataafse Revolutie (1795-1798). Ook hier heeft ze echter al een voorgangster gehad. Eerder al vestigde Everard middels lezingen en publicaties (2001) de aandacht op deze Nederlandse journalistes van het eerste uur.

De ideeën die Jensens studie de moeite waard maken, zijn bijna allemaal al eens door anderen geformuleerd maar Jensen integreert ze op soepele wijze in haar eigen studie. Dat is een verdienste. Maar soms gaat het iets te soepeltjes. Op verschillende plaatsen kwam ik formuleringen tegen die afkomstig zijn uit mijn eigen proefschrift. De eerste keer dat ik een typische zinswending herkende, was ik aangenaam verrast, maar dat werd minder toen ik merkte dat in de noten lang niet altijd recht werd gedaan aan de herkomst.¹ Het lijkt erop dat Jensen niet helemaal bekend is met de wetenschappelijke mores in deze. Voor een

volgende keer doet ze er in ieder geval goed aan in een handboek nog eens na te lezen welke regels er voor het citeren en parafseren van andermans werk afgesproken zijn.

Dorothee Sturkenboom

Noot

1. Zinnen als 'Inmiddels is een deel van de auteurs "ontmaskerd" als zijnde van het mannelijke geslacht', 'De oogst aan vrouwelijke journalisten in het achttiende-eeuwse Nederland lijkt wellicht mager' en 'De vrouwelijke participatie in de Nederlandse tijdschriftpers kwam rijkelijk laat tot stand' (pp. 32 en 81) zijn met kleine aanpassingen overgenomen uit *Spectators van hartstocht* (1998, pp. 44-45). Jensen citeert net niet helemaal letterlijk maar parafraseert evenmin in eigen woorden, daarvoor lijken de zinnen te veel op de oorspronkelijke. Bij de zinnen op p. 81 ontbreekt elke verwijzing naar mijn boek. Bij de zin op p. 32 wordt er weliswaar aan het einde van een noot zijdelings naar verwezen maar uit niets blijkt dat hier niet alleen informatie maar ook de originele woordkeus is overgenomen. Andere voorbeelden laat ik hier ongenoemd.

zorg voor vrouwelijke gevangenen in de negentiende eeuw. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 23, 278-311.

Jeu, A. de (2000). *'t Spoor der dichtersessen. Netwerken en publicatiemogelijkheden van schrijvende vrouwen in de Republiek (1600-1750)*. Hilversum: Verloren.

McFadden, M.H. (1999). *Golden cables of sympathy. The transatlantic sources of nineteenth-century feminism*. Lexington: University Press of Kentucky.

Sturkenboom, D. (1998). *Spectators van hartstocht. Sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw*. Hilversum: Verloren.

Weckel, U. (1998). *Zwische Häuslichkeit und Öffentlichkeit. Die ersten deutschen Frauenzeitschriften im späten 18. Jahrhundert und ihr Publikum*. Tübingen: Niemeyer.

Literatuur

Beetham, M. (1996). *A magazine of her own? Domesticity and desire in the woman's magazine, 1800-1914*. London: Routledge.

Dijk, S. van (1996). Vrouwen en hun Republiek der Letteren. Internationale contacten tussen schrijfters vóór de feministische golven. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 17, 235-253.

Drenth, A. van & Haan, F. de (1999). *The rise of caring power. Elizabeth Fry and Josephine Butler in Britain and the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Everard, M. (2001). In en om de '(Nieuwe) Bataafsche Vrouwe Courant'. Het aandeel van vrouwen in een revolutionaire politieke cultuur. *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman*, 24, (2), 67-87.

Haan, F. de & Heide, R. van der (1997). Vrouwen-Vereenigingen, Dames-Comité's en feministen. De